

Application of the Text World Theory in Shirko Bikas Poems: Cognitive Poetics poems

Bahman Heidari*

Masoud Dehghan ** Amer Gheitury***

Abstract

Cognitive poetics, as one of the main branches of cognitive sciences, allows the reader to analyze a text with the help of tools and text builder elements. The present study aims at identifying the builder elements of poetry, an excerpt from the poems of Shirko Bikas entitled "Ma'rouf Aghae, a rhythmic poem and a dead rain" from the collection of "lights above the peak" to study and analyze it by descriptive-analytic method and based on Text Worlds Theory proposed by Paul Werth in 1999. The results were obtained by identifying the different layers of Shirko Bikas poem, which was accompanied by a departure from the world of the original text to the sub-worlds and then a return to the world of the original text. The results showed that the most important feature of his poems is the use of special names, conceptual metaphors and also the use of adverbs as the most important world building elements in the building of the sub-worlds and the text world. The findings showed that the use of mental processes in the building of sub-worlds and the use of relational and material processes in the building of the text world are the most important function advancing propositions. And also, the findings indicated that in the selected excerpt, the reason for the tendency to read these poems is in the high frequency of the want-worlds and the collapse of the layer of the discourse world and the text world.

Keywords: Cognitive Poetics, Text World Theory, Text Building Blocks, Shirko Bikas, Poem.

* PhD in Linguistics, Department of English Language and Literature, Faculty of Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. bahmanheidari90@gmail.com

** (Corresponding Author). Associate Professor, Department of English and Linguistics, Faculty of Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Kurdistan, Iran. m.dehghan@uok.ac.ir

*** Associate Professor, Department of English Language and Literature, Faculty of Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. gheitury@yahoo.com

Date received: 2021/10/16, Date of acceptance: 2022/10/30

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

کاربست انگاره جهان‌های متن در اشعار شیرکو بی‌کس: رویکرد شعرشناسی شناختی (مقاله پژوهشی)

بهمن حیدری*

مسعود دهقان**، عامر قیطوری***

چکیده

شعرشناسی شناختی به‌عنوان یکی از شاخه‌های مطرح‌شده در علوم شناختی، به خواننده امکان می‌دهد تا با کمک ابزارها و عناصر سازنده متن به تحلیل آن بپردازد. از این‌رو، هدف از انجام پژوهش حاضر شناسایی عناصر سازنده شعر، گزیده‌ای از اشعار شیرکو بی‌کس با عنوان «معروف آقایی شعری موزون و بارانی جوان‌مرگ‌شده» از مجموعه «چراکاتی سهر هله‌مووت» (چراغ‌هایی بر فراز قله) می‌باشد که با روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس انگاره جهان‌های متن ورث (۱۹۹۹) انجام گرفته است. لایه‌های مختلف شعر شیرکو بی‌کس که با عزیمت از جهان متن اصلی به جهان‌های زیرشمول و سپس بازگشت به جهان متن اصلی همراه بود، مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که مهم‌ترین ویژگی اشعار وی، استفاده از اسامی خاص، استعاره‌های مفهومی و نیز کاربرد قید به‌عنوان مهم‌ترین عناصر جهان‌ساز در ساخت جهان‌های زیرشمول و جهان متن است. همچنین، استفاده از فرایندهای ذهنی در ساخت جهان‌های زیرشمول و استفاده از فرایندهای رابطه‌ای و مادی در ساخت جهان متن از مهم‌ترین گزاره‌های نقش‌گستر به‌شمار می‌روند. یافته‌ها حاکی از آن است که در گزیده بررسی‌شده، علت گرایش به خواندن این اشعار

*دکترای زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

bahmanhaidari90@gmail.com

** (نویسنده مسئول) دانشیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه کردستان،

m.dehghan@uok.ac.ir. سنندج، ایران.

*** دانشیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

gheitory@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸

Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

در بسامد بالای جهان‌های زیرشمول آرزو و یکی‌شدن جهان گفتمان و جهان متن در یکدیگر و از میان‌برداشته‌شدن لایه میان آن دو است .

کلیدواژه‌ها: شعرشناسی شناختی، انگاره جهان متن، عناصر سازنده متن، شیرکو بیکس، شعر

۱. مقدمه و بیان مسأله پژوهش

زبان محصولی است که از نظام ساختاری مجزایی در ذهن تشکیل نمی‌شود، بلکه حاصل مجموعه‌ای از فرایندهای شناختی است که ذهن ما انسان‌ها را قادر می‌سازد تا بر اساس تجربیات، تصوراتی را خلق کند که جانسون (۱۹۸۷) از آن به‌عنوان شناخت بدن‌مند یاد می‌کنند. همچنین، در چرخه زیست‌شناختی انسان، فقدان و مرگ نیز وجود دارد و گریزی از آن نیست. هر فرد با توجه به شالوده شخصیتی که دارد در برابر این فقدان، واکنش‌های متفاوتی از جمله واکنش‌های بدنی، رفتاری، هیجانی یا عاطفی با توجه به شدت و ضعف رابطه‌ای که با شخص متوفی دارد از خود بروز می‌دهد. واکنش شاعران در قبال از دست‌دادن عزیزان و دوستان نزدیک ممکن است در قالب سرودن مرثیه‌ای بروز کند. این نوع مرثیه که در زمره مرثیه شخصی به شمار می‌رود، در ادبیات همه زبان‌ها یافت می‌شود. به‌عنوان نمونه، در شعر معاصر فارسی می‌توان از مرثیه هوشنگ ابتهاج (۱۳۸۱: ۳۵۴-۳۵۲) در سوگ مهدی اخوان ثالث با عنوان تلخ چون باده دلپذیر چو غم نام برد. در ادبیات کردی نیز می‌توان به مرثیه عبدالله گوران (۱۳۸۶: ۸۳) در سوگ فرزندش به نام هیوا، مرثیه مستوره کردستانی در سوگ همسرش، خسروخان اردلان و مرثیه مدیا زندگی (۱۳۷۶) در سوگ همسرش حسن زیرک اشاره کرد. در شعر معاصر کردی نیز می‌توان به مجموعه چراکانی سهر هه‌له‌مووت (چراغ‌هایی بر فراز قله) سروده شیرکو بیکس اشاره کرد که در سوگ برخی از نزدیکان ادبی خود سروده است. یکی از مرثیه‌های این مجموعه در سوگ شاعری جوان با نام معروف آقایی است که موضوع پژوهش پیش‌رو است .

بررسی مرثیه بر اساس انگاره جهان‌های متن از این منظر حائز اهمیت است که چگونگی وصف شخص متوفی از نگاه شاعر و خواننده را از دیدگاه شناختی بخوبی بیان می‌کند.

همچنین، بررسی مرتبه از منظر انگاره جهان‌های متن نه تنها راهی تازه را به شعر کردی خواهد گشود و ادبیات کردی را در معرض پژوهش‌های نوین زبان‌شناسی قرار خواهد داد، بلکه درک شعر شیرکو بی‌کس را از زاویه‌ای دیگر برای خواننده امکان‌پذیر خواهد ساخت و بینش جدیدی در شعر او ارائه می‌دهد. به باور فریمن (۱۹۹۸) از جمله انگاره جهان‌های متن که در اواخر دهه هشتاد و اوایل دهه نود میلادی توسط پل ورث (۱۹۹۹) زبان‌شناس انگلیسی پا به منصفه ظهور گذاشت با ساختار سلسله مراتبی که دارد به رمزگشایی از متن تولید شده می‌پردازد و برخی از زوایای پنهان متن را آشکار می‌کند. از این‌رو، نگارندگان با هدف کشف و شناسایی لایه‌های معنایی پنهان، همچون جهان‌های زیرشمول و نگرش‌های مشارکان گفتمان در یکی از مرتبه‌های مجموعه چراغ‌هایی بر فراز قله (۱۹۹۹) اثر شیرکو بی‌کس، شاعر معاصر کردزبان، بر اساس انگاره جهان‌های متن ورث (۱۹۹۹) در شعرشناسی شناختی قصد دارند نشان دهند که اشعار او از منظر انگاره مذکور از چه ویژگی‌هایی برخوردارند، و همچنین، علت گرایش به خواندن اشعار این شاعر معاصر از نگاه جهان‌های زیرشمول چیست.

پژوهش حاضر شامل شش بخش است. در بخش اول به هدف اساسی و بیان مسأله پژوهش پرداخته شد. در بخش‌های بعدی به ترتیب پیشینه پژوهش، مبانی نظری پژوهش، زندگی شیرکو بی‌کس و آثار او، روش‌شناسی پژوهش و بررسی جهان‌های زیرشمول در مجموعه چراغ‌هایی بر فراز قله مطرح خواهند شد و در بخش آخر نیز نتیجه‌گیری پژوهش ارائه خواهد شد.

۲. پیشینه پژوهش و مطالعات مرتبط

بر اساس انگاره جهان‌های متن نه تنها هنوز پژوهشی بر روی آثار شیرکو بی‌کس انجام نگرفته است، بلکه بر روی آثار سایر شاعران کردزبان نیز پژوهشی بر اساس آنچه که نگارندگان در این پژوهش قصد انجام آن را دارند، تا کنون صورت نگرفته است. اما

پیرامون آثار شاعران فارسی‌سرا بر اساس انگاره مذکور، پژوهش‌هایی معدودی انجام گرفته است که از جمله آن‌ها می‌توان به پژوهش صادقی اصفهانی با عنوان «بررسی عناصر جهان متن براساس رویکرد بوطیقای شناختی در یوزپلنگانی که با من دویده‌اند اثر بیژن نجدی» اشاره کرد که در آن نگارنده به تحلیل متن داستان بر اساس لایه‌های مختلف جهان‌های متن پرداخته است، و نشان داد که این انگاره و لایه‌های سه‌گانه آن در شناسایی عناصر سازنده این داستان کارآمد است. مهدی‌زاده سراج (۱۳۸۹) با عنوان «شعرشناسی ادب فارسی با رویکرد شعرشناسی شناختی» اشاره کرد که در آن به معرفی و پیدایش رویکرد زبان‌شناسی شناختی و همچنین مفاهیم مطرح در این رویکرد پرداخته است. وی در این پژوهش به دنبال آن بوده است تا نشان دهد که آیا ابزارهای معرفی‌شده در شعرشناسی شناختی، در آفرینش متن ادبی کارایی دارند یا خیر. یافته‌ها نشان داد که در نمونه‌های بررسی‌شده، هیچ مثال نقضی برای ابزارهای آفرینش ادبی وجود ندارد. همچنین، افراشی (۱۳۹۵) در پژوهشی به تحلیل جهان‌های زیرشمول داستان «وداع» اثر جلال آل‌احمد پرداخت و نشان داد هرچند بسط جهان‌های زیرشمول اشاره‌ای و نگرشی در داستان محدود بود، اما جهان‌های زیرشمول معرفتی حضوری گسترده داشت. لطیف‌نژاد رودسری (۱۳۹۶) بررسی نوع باورها و جهان معرفت‌شناختی فروغ فرخزاد را با استفاده از جهان زیرشمول معرفتی ورث (۱۹۹۹) در شعر *دلم برای باغچه می‌سوزد* اثر فروغ فرخزاد انجام داده است. غلامحسین‌زاده و رفایی قدیمی مشهد (۱۳۹۸) کاربرد انگاره جهان‌های متن در تحلیل شعرشناسی شناختی شعر فارسی با مطالعه موردی یک غزل از سعدی و یک شعر آزاد از نیما یوشیج انجام دادند و در پایان به این نتیجه رسیدند که انگاره جهان‌های متن در بررسی شعر نو فارسی از کارایی بیشتری نسبت به شعر کلاسیک برخوردار است. از میان پژوهش‌های خارجی صورت گرفته بر اساس انگاره جهان‌های متن نیز می‌توان به مواردی چند اشاره کرد. نوربخش بیدختی و فرهود (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «» به بررسی و تحلیل متون ادبی و درک آن‌ها از سوی خواننده پرداختند. این پژوهشگران با هدف درک معنی توسط مخاطب از منظر رویکرد شناختی

بر اساس دستور فضاهای ذهنی و آمیختگی مفهومی به این پژوهش پرداختند. نتایج نشان داد که فضاهای درون‌داد چگونه تحت تأثیر فضاها شکل می‌گیرند. لاهی^۱ (۲۰۰۴) در راستای بررسی‌های ورث پیرامون روایت‌های ادبی به بررسی شعری از مک‌کایگ^۲، شاعر اسکاتلندی با عنوان «بعد از^۳» پرداخته است. او در پایان به این نتیجه رسید که شعر مورد بررسی فاقد جهان متن است. جیوانلی (۲۰۱۰) و کاشینگ^۴ (۲۰۱۸) کاربرد انگاره جهان متن در تدریس شعر در کلاس درس را مطرح کردند و چینگ وانگ^۵ (۲۰۱۹) تحلیل شعر لی هی^۶، شاعر کلاسیک چین را از نگاه جهان‌های زیرشمول انجام داد.

۲. مبانی نظری پژوهش

همان‌گونه که پیشتر نیز بیان شد، چهارچوب نظری این پژوهش متأثر از انگاره جهان‌های متن در رویکرد شعرشناسی شناختی، به‌عنوان یکی از رویکردهای مطرح در حوزه زبان‌شناسی شناختی است که در تحلیل و بررسی متون کاربردی بسیار دارد. این رویکرد به مثابه حوزه‌ای نوین، از آخرین پیشرفت‌های انجام‌شده در حوزه مطالعات شناختی و ادبیات به شمار می‌رود که هم بر متن و هم بر ذهن احاطه دارد. به باور هاوکس (۲۰۰۳: ۹۲-۹۴) از رهگذر توصیف عملکردهای شناختی دخیل در فرآیند خوانش که خوانندگان با تجربه هنگام رویارویی با آثار ادبی در ذهن خود صورت می‌دهند، چگونگی شکل‌گیری خوانش‌های گوناگون را که از طریق تقطیع بخش‌های سازنده متن و بازسازی آن‌ها در هیأتی منسجم و معنادار صورت می‌گیرند، بررسی می‌کند. شایان ذکر است که این رویکرد روابط ساختاری میان متون ادبی را نیز بخوبی نشان می‌دهد، و به همین منظور می‌توان ادعا کرد که در این

¹E. Lahey

²N. Macaig

³after

⁴I. Cushing

⁵Q. Wang

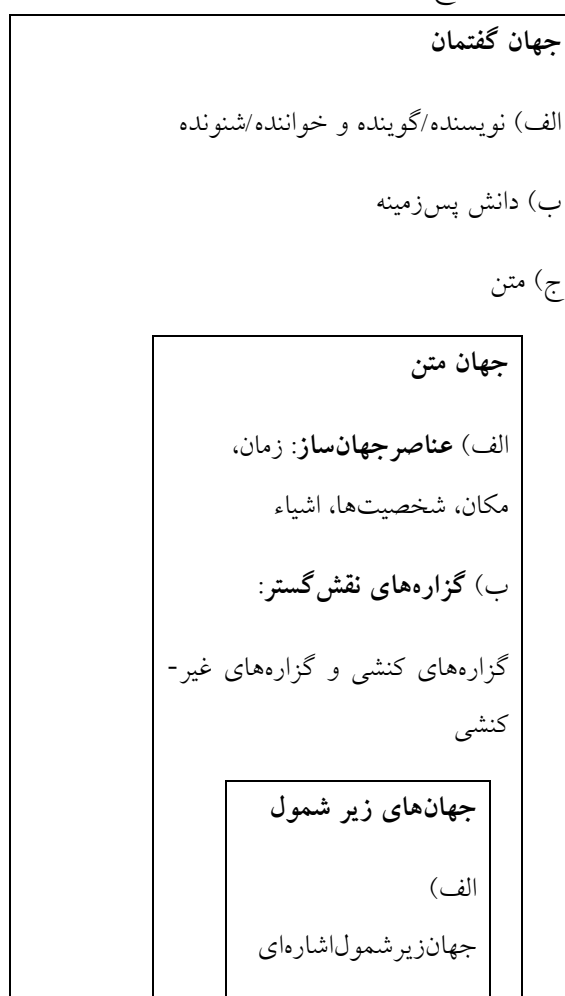
⁶Li He

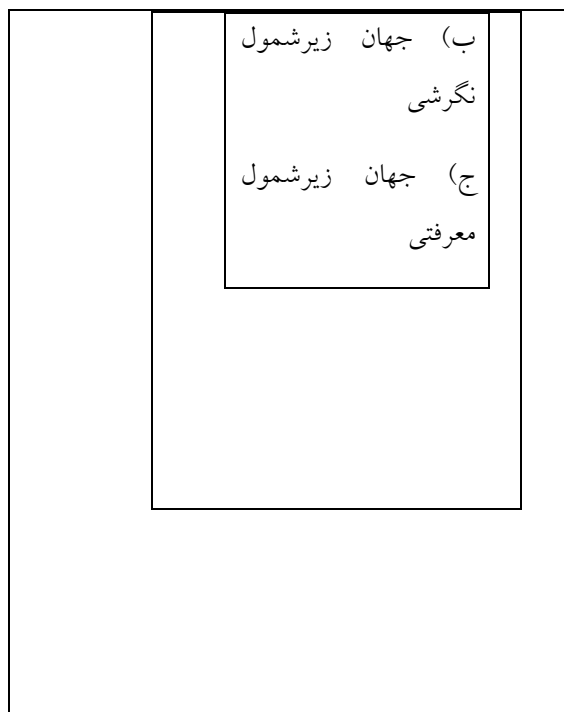
رویکرد، متون ادبی صرفاً برای ایجاد و انتقال معنا خلق نشده‌اند، بلکه این متون، کیفیت‌های احساسی-ادراکی را نیز از نویسنده/گوینده به خواننده/شنونده منتقل می‌کنند. به باور فریمن (۲۰۰۰: ۳۰۱) نکته حائز اهمیت پیرامون این رویکرد آن است که این رویکرد با زبان آغاز می‌شود و نه با ایدئولوژی، و نوعی فرآیند شناختی است که از ابعاد و مؤلفه‌های بافتی-فرهنگی خاصی برخوردار است که زلاتو (۲۰۰۹) از آن با عنوان «درک بدن‌مند» یاد کرده است (فریمن، ۲۰۰۰: ۳۰۱). همچنین، انگاره جهان‌های متن به‌عنوان یکی از ابزارهای سبک‌شناسی شناختی برای کشف آنچه پدیدآورندگان و تولیدکنندگان متون ادبی با زبان انجام می‌دهند و همچنین چگونگی درک خوانندگان از متون ادبی (کانینگ، ۲۰۱۷: ۱۷۲) با ساختار سلسله‌مراتبی سه‌لایه‌ای، به‌وسیله پل ورث در اواخر ۱۹۸۰ میلادی و اوایل ۱۹۹۰ میلادی در مجموعه مقالات منتشرشده بین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۷ پا به منصفه ظهور گذاشت، اما با مرگ نابهنگام او در سال ۱۹۹۵، طرح ناتمام انگاره جهان‌های متن را شورت با انجام برخی بازبینی‌ها با عنوان جهان‌های متن: بازآمدهای فضای مفهومی در گفتمان در سال ۱۹۹۹ منتشر کرد. انگاره جهان متن ورث (۱۹۹۹) اساساً یک چهارچوب گفتمانی، علاقه‌مند نه تنها به مطالعه کل متن، بلکه علاقه‌مند به بررسی بافت‌های پیرامون تولید و تعبیر متن است (گاویز، ۲۰۰۷: ۷). بر اساس این انگاره، گفتمان به‌عنوان ترکیبی از یک متن، بخش کلامی و نوشتاری یک رخداد زبانی و بافت پیرامون آن قلمداد می‌شود (ورث، ۱۹۹۹: ۴۶). به سخن دیگر، هر گفتمان شامل یک جهان گفتمان که عمل ارتباط در آن صورت گرفته و یک جهان متن یا بازنمایی ذهنی مشارکان است. جهان گفتمان و جهان متن، ساخت‌هایی هستند که در نتیجه فرایندهای شناختی انسان پدید آمده‌اند (وایتلی، ۲۰۱۰: ۲۹). تفاوت میان جهان گفتمان و جهان متن در این است که جهان گفتمان بر اساس درک مستقیم و جهان متن بر اساس منابع حافظه و تصور است. به باور استاک‌ول (۲۰۰۲: ۱۳۶) جهان متن یک رویداد زبانی است که دو مشارک را در خود جای می‌دهد و نیز از یک بازنمایی بافتاری برخوردار است که از ترکیب متن و بافت حادث شده است. کاشینگ (۲۰۱۸: ۴) در مورد پیکربندی جهان‌های مطرح در انگاره جهان‌های متن به بیان یک اصل اساسی در این مدل

کاربست انگاره جهان‌های متن در اشعار شیرکو بی‌کس: رویکرد شعرشناسی شناختی (حیدری و همکاران)

۱۳۳

پرداخته است که بر اساس این اصل که به شکل استعاره مفهومی «متن به مثابه جهان» است، به نحوه ترکیب زبان و دانش پس‌زمینه برای ساخت جهان‌های متن اشاره کرد. در زیر، شکل (۱) پیکربندی جهان‌های مطرح در انگاره جهان‌های متن ورث (۱۹۹۹) را نشان می‌دهد.

شکل ۱. نمودار ساختار و معماری انگاره جهان‌های متن (جیوانلی، ۲۰۱۰: ۲۱۹)

همان‌طور که شکل شماره (۱) نشان می‌دهد، ساختار معماری جهان‌های مطرح در انگاره جهان‌های متن، سلسله‌مراتبی است و به ترتیب از سه لایه جهان‌گفتمان، لایه جهان متن و لایه جهان‌های زیرشمول^۱ تشکیل شده است که در ذیل به اختصار به معرفی این لایه‌های معنایی خواهیم پرداخت.

۱.۲ جهان‌گفتمان

جهان‌گفتمان به‌عنوان اولین لایه معنایی در این انگاره، جایی است که مشارکان‌گفتمان (نویسنده/گوینده و خواننده/شنونده) با تمامی دانش‌های شخصی، زیستی و فرهنگی خود با همدیگر همکاری می‌کنند تا ساخت فضاهای مفهومی را با استفاده از جزئیات متنی و دانش پس‌زمینه به مذاکره بگذارند (جیوانلی^۲، ۲۰۱۰: ۲۱۸). جهان‌گفتمان موقعیت حاضر پیرامون مشارکان‌گفتمان از همان ابتدا و لحظه برقراری ارتباط است (گاوینز، ۲۰۰۷: ۹).

^۱sub-world

^۲M. Giovanelli

این لایه معنایی در انگاره با موقعیت آنی سروکار دارد و در واقع بافت بلافصل و یا موقعیتی^۱ را شکل می‌دهد. به باور ورث (۱۹۹۹) این لایه بر اساس احساسات و باورهای شخصیت‌های داستان شکل می‌گیرد. همچنین، در این لایه معنایی، مشارکان گفتمان که حداقل شامل دو شرکت‌کننده هستند، نقش برجسته‌ای را ایفا می‌کنند. آن‌ها در بدو تشکیل جهان گفتمان ممکن است مانند ارتباط چهره‌به‌چهره در جهان گفتمان پیش‌رو حاضر باشند و یا اینکه همانند خواندن شعر در نقش شاعر و خواننده در زمان و مکان‌های مختلفی در جهان گفتمان حضور داشته باشند. به نوع اخیر، جهان گفتمان شکافته^۲ می‌گویند. در نمودار شکل (۱) لایه جهان گفتمان اطلاعاتی در مورد خواننده/نویسنده و خطوط نقطه‌چین، بیانگر حضور خواننده و نویسنده در زمان و مکان‌های مختلف است.

۲.۳ جهان متن

با برخورد مشارکان گفتمان با زبان، جهان متن شکل می‌گیرد. جهان متن فضاها می‌فهمی خلق شده توسط مشارکان گفتمان و شکل‌گیری متن بر اساس ساخت‌های ذهنی به وسیله عناصر جهان‌ساز^۳ و گزاره‌های نقش‌گستر^۴ است (جیوانلی، ۲۰۱۰: ۲۱۹). متون، دو نوع اطلاعات، شامل عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر را در خود دارند که به ساخت و تداوم جهان‌های متن در ذهن مشارکان جهان گفتمان کمک می‌کنند. گزاره‌های جهان‌ساز باعث ساخت پس‌زمینه یا صحنه جهان گفتمان در تقابل با گزاره‌های نقش‌گستر که پیش‌زمینه‌اند، می‌شود (وایتلی، ۲۰۱۰: ۳۶ - ۳۵). از نظر دستوری^۵، عناصر جهان‌ساز از نوع قیده‌های زمان و مکان، گروه‌های اسمی، گروه‌های صفتی و گروه‌های حرف

^۱situational context

^۲split discourse world

^۳world building propositions

^۴function advancing propositions

^۵S. Whitely

^۶grammar

اضافه‌ای هستند و گزاره‌های نقش‌گستر نیز همان انواع فعل‌ها در نظام دستوری هستند (کاشینگ، ۲۰۱۸: ۴). در نمودار شکل (۱)، در لایه جهان متن، علاوه بر عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر، از بردارهای افقی و عمودی (↓←) به منظور نشان‌دادن نوع گزاره‌ها استفاده می‌شود. بردار (↓) برای اشاره به گزاره‌های کنشی و بردار (←) برای گزاره‌های غیرکنشی به کار برده می‌شوند.

۳.۳ جهان‌های زیرشمول

در انگاره جهان‌های متن علاوه بر جهان گفتمان و جهان متن، جهان‌های زیرشمول قرار دارند که به سبب اهمیت آن در این انگاره، چینگ وانگ (۲۰۱۹: ۲۴) از آن‌ها به عنوان انگاره جهان‌های زیرشمول یاد کرده است. انگاره جهان‌های زیرشمول چهارچوبی کل‌نگر^۱ را پیشنهاد می‌کند که چگونگی ساخت گفتمان را از نظر مفهومی و همچنین مذاکره آن را از نظر مشارکان گفتمان سرمشق خود قرار داده است (کانینگ^۲، ۲۰۱۷: ۱۷۳). در حالی که، ورث (۱۹۹۹) جهان‌های زیرشمول را تحت سه دسته عنوان‌بندی کرده است، گاوینز (۲۰۰۷) عنوان جهان زیرشمول را به دو عنوان مبدل‌های جهان متن^۳ و جهان‌های وجه^۴ افزایش داد که برخلاف جهان‌های زیرشمول عاری از هرگونه ویژگی سلسله مراتبی^۵ هستند. به باور ورث (۱۹۹۹) جهان‌های زیرشمول بر اساس انگاره جهان‌های متن به سه دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از: جهان زیرشمول اشاره‌ای^۶، جهان زیرشمول نگرشی^۷ و جهان زیرشمول معرفتی^۸.

۱.۳.۳ لایه جهان زیرشمول اشاره‌ای

سه عنصر جهان‌ساز شامل زمان، مکان، شخصیت و شیء، نوع جهان زیرشمول اشاره‌ای را تعیین می‌کنند. بازگشت به عقب، حرکت به جلو و یا هر نوع حرکتی از موقعیت فعلی

^۱holistic

^۲P. Canning

^۳world switches

^۴modal - worlds

^۵hierarchical

^۶deictic sub-world layer

^۷the attitudinal sub-world layer

^۸the epistemic sub-world layer

در هر یک از عناصر: زمان، مکان، شخصیت و شیء و یا در همه آن‌ها، یک جهان زیرشمول اشاره‌ای درونه‌گیری شده را می‌سازد. به‌عنوان مثال هنگام پخش یک برنامه تلویزیونی، آنچه که بر روی پرده تلویزیون به نمایش درمی‌آید، جهان‌های زیرشمول اشاره‌ای مکانی، زمانی و شخصیتی محسوب می‌شوند که همه عناصر جهان‌ساز در ساخت این جهان‌های زیرشمول دخیل هستند (چینگ وانگ، ۲۰۱۹: ۲۵).

۲.۳.۳ لایه جهان زیرشمول نگرشی

در جهان زیرشمول نگرشی سه ناحیه فعالیت مفهومی به نام‌های جهان‌های آرزو^۱، جهان‌های باور^۲ و جهان‌های هدف^۳ قرار دارند. گزاره‌های «آرزوکردن»، «امیدواربودن»، «خواب‌دیدن» و «خواستن» به‌عنوان عناصر جهان‌ساز در جهان آرزو عمل می‌کنند. این گزاره‌ها و عبارات کلامی مشابه، وظیفه رمزگذاری آرزوها، امیدها و رؤیاهای در جهان آرزو به‌عهده دارند. گزاره‌هایی مانند «باورکردن»، «دانستن» و «فکرکردن» جهان‌های باور را معرفی می‌کنند. این نوع جهان‌ها هنگامی شکل جهان باور به خود می‌گیرند که یک شخصیت درجه‌ای از باور را در یک گزاره ویژه بیان کند (استاکول^۴، ۲۰۰۲: ۱۴۰). وی، همچنین، پرداختن به قصد و نیت مشارکان یا شخصیت‌ها، بدون در نظر گرفتن هر نوع کنشی را جهان هدف می‌نامد و مصداق‌های آن را «وعده‌دادن»، «تهدیدکردن»، «دستور-دادن» و «سفارش‌دادن» به‌شمار می‌آورد (۲۰۰۲: ۱۴۱).

۳.۳.۳ لایه جهان زیرشمول معرفتی

سومین نوع جهان زیرشمول، جهان زیرشمول معرفتی است که بعد امکان و احتمال را در جهان متن رمزگذاری می‌کند. شکل‌گیری جهان زیرشمول معرفتی توسط مشارکان یا

^۱want worlds

^۲believe worlds

^۳intend worlds

^۴P. Stockwell

شخصیت‌ها با به‌کارگیری گزاره‌هایی مانند «باید»، «شاید» و «خواهد» و ساخت‌های شرطی همچون «اگر ... پس» انجام می‌گیرد (استاک‌ول، ۲۰۰۲: ۱۴۱).

۴. نگاهی به شیرکو بیکس و آثار او

شیرکو بیکس (۱۹۴۰ - ۲۰۱۳) شاعر معاصر نوپرداز گُرد عراقی که در شعر پیرو مکتب عبدالله گوران بنیان‌گذار شعر نو گُردی بود، اولین شعرش را در سن ۱۷ سالگی منتشر کرد و در سال ۱۹۶۸ در بغداد اولین دفتر شعرش را با عنوان *تریفه‌ی هه‌له‌به‌ست* (مہتاب شعر) منتشر کرد. در سال ۱۹۷۰ به‌همراه تعدادی از شاعران آن زمان لزوم تغییر در شعر گُردی و کنار گذاشتن وزن هجایی در شعر گُردی را با انتشار بیانیه‌ی روانگه (دیدگاه) اعلام کرد. با ترجمه‌ی آثارش به اکثر زبان‌های دنیا شهرتی جهانی یافت و در سال ۱۹۸۸ برنده‌ی جایزه‌ی کورت توخولسکی^۱ از کشور سوئد شد و لقب همشهری از کشور ایتالیا را دریافت کرد و حتی برخی از اشعارش هم در کتاب‌های درسی دانش‌آموزان ایالات متحده‌ی آمریکا و کانادا گنجانده شد. در ایران هم گزیده‌های مختلفی از اشعار وی به زبان فارسی برگردانده شد و القاب گوناگونی مانند پادشاه کلمات، سلطان تخیل، امپراتور شعر و دریای مروارید واژه از سوی مترجمان به وی داده شد. در سال ۲۰۱۳ در کشور سوئد چشم از جهان فرو بست و بنا بر وصیتش در پارک آزادی شهر سلیمانیه به خاک سپرده شد. نتیجه‌ی فعالیت‌های ادبی این شاعر پرکار از سال ۱۹۶۸ تا ۲۰۱۳ بالغ بر ۴۴ اثر است.

۵. روش‌شناسی پژوهش

ماهیت روش‌شناختی این پژوهش کیفی به‌صورت توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌ها به‌صورت کتابخانه‌ای از اشعار شیرکو بیکس که از مجموعه‌ی *چراکانی سه‌ر هه‌له‌مووت* (چراغ‌هایی بر فراز قله) (۱۹۹۹)، با عنوان *مارف ئاغایی شیعیری کشاو و بارانیکیی جوانه‌مرگ* (۱۹۹۸) (معروف آقایی شعری موزون و بارانی جوانمرگ) انتخاب شده‌اند که برای جلوگیری از دخالت فرایندهای ترجمه، متن اصلی برای تحلیل در نظر گرفته شده است. گنجاندن ترجمه‌ی فارسی، تنها برای درک و فهم مخاطبین فارسی‌زبان این

^۱K. Tucholsky

کاربست انگاره جهان‌های متن در اشعار شیرکو بیکس: رویکرد شعرشناسی شناختی (حیدری و همکاران)

۱۳۹

پژوهش بوده است. روش تحلیل متن به این صورت خواهد بود که عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر شناسایی خواهند شد و سپس نحوه شکل‌گیری آن‌ها از طریق نمودار نشان داده خواهد شد. همچنین برای سهولت خواندن متن اصلی از آوانویسی لاتین استفاده شده است و تک‌تک تکواژها نیز به فارسی معنا شده‌اند.

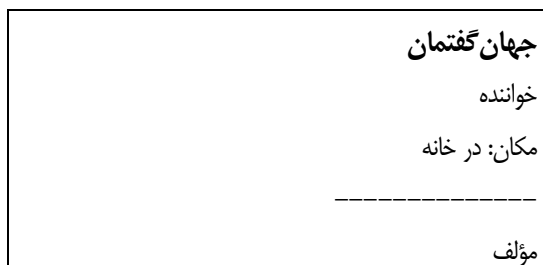
۶. بررسی شعر شیرکو بیکس در انگاره جهان‌های متن

در این قسمت ابتدا پس‌زمینه شعر مثنوی معروف آقای شیعی موزون و بارانی جوان‌مرگ‌شده معرفی خواهد شد و سپس بازشناسی جهان‌گفتمان، جهان‌متن و جهان‌های زیرشمول شعر شیرکو بیکس و همچنین نحوه شکل‌گیری آن‌ها به وسیله نمودار نمایش داده خواهد شد.

شیرکو بیکس در سفری تابستانی به تهران که سال آن در متن مشخص نیست با شاعری جوان بنام معروف آقای (۱۳۴۳ - ۱۳۷۶) مشهور به «مارف» آشنا می‌شود. وی متولد شهر نقده از توابع استان آذربایجان غربی بوده که با تأسیس انتشارات صلاح‌الدین ایوبی در شهر ارومیه و آغاز به کار ماهنامه «سروه» شروع به چاپ و نشر آثار خود در آن‌جا نمود و در سال ۱۳۶۷ به عضویت آن ماهنامه درآمد. این شاعر در سال ۱۳۷۶ در اثر سانحه دلخراش رانندگی مرگ را همچون شعری پذیرفت و برای همیشه سکوت را پیشه خود کرد. از وی دفتر شعری با عنوان زمین سخت و آسمان دور به یادگار مانده است. بعد از درگذشت این شاعر، شیرکو بیکس قطعه معروف آقای شیعی موزون و بارانی جوان‌مرگ‌شده را در سوگ وی به چاپ رساند.

۱.۶ تحلیل جهان‌گفتمان شعر شیرکو بیکس

همان‌گونه که بیان شد، دستیابی به جهان‌گفتمان در انگاره جهان‌های متن در گرو شناسایی مشارکان گفتمان و عوامل مؤثر در جهان‌گفتمان است که در شکل ۲ بخوبی نشان داده شده است.

شکل ۲. لایه جهان گفتمان شعر شیرکو بیگس برگرفته از (کاشینگ، ۲۰۱۸: ۵)

همان‌طور که در شکل بالا هم مشخص است و این نمودار نشان می‌دهد، مشارکان گفتمان عبارتند از دریافت‌کننده: نگارنده پژوهش، مکان: در خانه، خطوط نقطه‌چین: بیانگر جدایی زمان و مکان تولید و دریافت متن و پدیدآورنده: شیرکو بیگس است. از میان عوامل مؤثر در گفتمان نیز می‌توان به دانش‌پس‌زمینه خواننده و باورها، خاطره‌ها و آرزوهای این شاعر گرد زبان اشاره کرد. جهان گفتمان متن تولیدشده حاکی از تک‌گویی مطلق شیرکو بیگس است.

۲.۶ تحلیل جهان متن شعر شیرکو بیگس

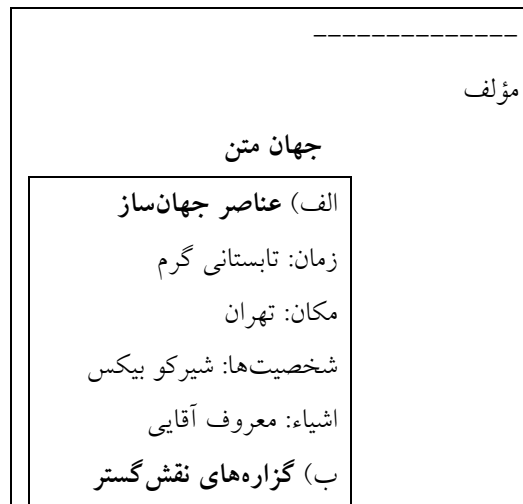
لایه جهان متن از لایه جهان گفتمان فرافکنی^۱ می‌شود و خواست^۲ مؤلف و دانش پس‌زمینه^۳ خواننده در ساخت آن دخیل است (کاشینگ، ۲۰۱۸: ۵). شکل ۳، نمودار فرافکنی لایه جهان متن از لایه جهان گفتمان را نمایش می‌دهد.

^۱projection

^۲intention

^۳دانشی که طرح‌واره‌گونه از پیش در ذهن خواننده حضور دارد و مخاطب یا خواننده بر اساس آن دانش ذهنی به درک آنچه که نویسنده قصد انتقال آن را دارد خواهد رسید.

شکل ۳. نمودار انگاره جهان‌های متن در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

جهان متن که فرافکنی از جهان گفتمان است، بازنمایی ذهنی نویسنده و خواننده را به اشتراک می‌گذارد، پس اگر بتوان به بازنمایی‌های ذهنی نویسنده/خواننده دست یافت، بخش اعظم جهان متن به دست می‌آید. منبع اولیه معنا برای خواننده تصاویر ذهنی^۱ هستند که کاربردشان بخشی از چرخه ساخت معناست. به گونه‌ای که نویسنده با وارد کردن واژه‌ها در داخل متن به تصاویر ذهنی‌اش سروسامان می‌دهد و خواننده با تعبیر متن به تصاویر ذهنی، به این مهم نائل می‌شود (کاشینگ، ۲۰۱۸: ۸-۹ به نقل از بنتون^۲، ۱۹۹۲). به منظور بررسی جهان متن، ابتدا عناصر جهان‌ساز آن متن را استخراج و سپس گزاره‌های نقش‌گستر آن را واکاوی می‌کنیم. دو عنصر مهم جهان‌ساز در ساخت جهان متن شخصیت‌ها و اشیاء هستند. شخصیت‌ها و اشیاء از خلال گروه‌های اسمی شامل اسامی خاص و ضمیرها قابل بازیافت هستند. درج نام معروف آقایی بین گیومه در عنوان شعر یک جهان‌ساز کلیدی است.

^۱mental images

^۲M. Benton

1. Marf ?aqaei Jeri kefaw u baran-eki jwanæ-mærg

مرگ-جوان پس‌ن-باران و موزون شعری معروف آقای

«معروف آقای» شعری موزون و بارانی جوان‌مرگ‌شده

«معروف آقای» به‌عنوان یک اسم خاص در ابتدای عنوان شعر، یک جهان‌ساز کلیدی است که اگر از متن حذف شود، بازیافت آن از متن غیرممکن می‌شود؛ چرا که تنها در عنوان شعر است که از «معروف آقای» نام برده می‌شود و در بقیه متن در جایگاه اشیاء از او نام برده شده است. نام «معروف آقای» در عنوان شعر، جهانی را پیش روی نویسنده (خواننده) باز می‌کند که بخشی از آن حاصل بازنمایی ذهنی خواننده است که مبتنی بر دانش پس‌زمینه خود اوست و بخش دیگر آن حاصل بازنمایی ذهنی شیرکو بیکس از معروف آقای است. در جهان متن خواننده، معروف آقای شاعری است که به‌واسطه چاپ شعرهایش در دهه هفتاد خورشیدی در مجله سرور برای نویسنده قابل شناسایی است. همچنین، در این بازنمایی، زمان مرگ معروف آقای در زمستانی سرد در همان دهه هفتاد است که در هیچ کجای متن به آن اشاره‌ای نشده است و این خلأ به کمک دانش پس‌زمینه خواننده پر شده است. بخش دیگری از بازنمایی معروف آقای، حاصل جهان‌های زیر شمول آرزویی است که شیرکو بیکس از وی ارائه کرده است. در شعر بررسی‌شده در مجموع ۵ مورد جهان زیرشمول آرزویی شناسایی شد که نمودار آن در شکل ۴ آمده است.

شکل ۴. نمودار جهان زیرشمول در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

در تمام جهان‌های زیرشمول آرزویی، از معروف آقای در مقام اشیاء یاد شده است. شیرکو بیکس با استفاده از استعاره‌های مفهومی، همچون «او یک قطعه ابر، خورشید، ستاره، نسیم و قصیده است»، «او کبوتر، درخت بادام است»، «او واژه و رؤیای سپید است»، «او دریاچه، موج دریا، گل درخت گلابی است»، در مقام اجرام آسمانی، گل و گیاهان از او یاد کرده است. نمونه‌های زیر نیز تأییدی بر این ادعا هستند.

کاربست انگاره جهان‌های متن در اشعار شیرکو بی‌کس: رویکرد شعرشناسی شناختی (حیدری و همکاران)

۱۴۳

شخصیت	اشیاء	زمان	مکان	گزاره
شیرکو بی‌کس	آواز: معروف آقای	شدت گرما	تهران	læ qertfæj pajtæxta pæpulæ baran-æt beka در شدت گرمای پایتخت پروانه‌بارانت کند.

2. xozja ?æw pælæ hæwræ-m næ-bin-ajæ

پس-دیدن-پیش م-ابر لکه آن کاشکی
کاشکی آن لکه ابر را نمی‌دیدم.

جدول ۱. عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

اشیاء	گزاره
ابر: معروف آقای	xozja ?æw pælæ hæwræ-m næ-bin-ajæ کاشکی آن لکه ابر را نمی‌دیدم.

بازنمایی ذهنی‌ای که متن از شیرکو بی‌کس به‌عنوان یکی دیگر از شخصیت‌های اصلی جهان متن ارائه می‌کند، یک کنشگر انسانی است. به‌طوری‌که قادر است با یک گل آفتاب‌گردان سر یک میز بنشیند و با او به گفتگو بپردازد. نمونه‌های زیر مؤید این مطلب هستند.

3. læ sær jæk mez læ gæl gol-æ

پسا اضافه-گل با میز یک سر بر

bærozæ jæk da geft-o-go be-kæj -t

دش م کرد پیشا گو و گفت جد حام پن گل آفتاب‌گردان

در سر یک میز با یک گل آفتاب‌گردان گفتگو بکنی.

شکل ۵. عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

یک نکته مهم در رابطه با بازنمایی شیرکو بیکس و معروف آقایی مربوط به نوع کنش آن‌ها در جهان‌های ساخته‌شده است. هر چند شیرکو بیکس در جهان‌های زیرشمول کنش‌گر است و معروف آقایی کنش‌پذیر، در جهان متن بر عکس، معروف آقایی کنش‌گر و شیرکو بیکس بهره‌ور است. در مورد معروف آقایی آنچه که در هر دو جهان ثابت باقی می‌ماند، شیء‌پنداری شیرکو بیکس از معروف آقایی است.

4. ?awaz xoj ferə-t bo be-xwen-e

س ش م-خواندن-پیشا برای دش م-شعر خودش آواز
آواز خودش شعر برای ت بخواند.

جدول ۲. عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

روند شکل‌گیری جهان متن تدریجی است، به محض افزودن اطلاعات جدید، جهان متن جدید شکل می‌گیرد. در انگاره جهان‌های متن به این نوع به‌روزرسانی جهان متن جایگزینی جهان یا تعمیر جهان می‌گویند (گاوینز، ۲۰۰۷: ۱۴۱-۱۴۲). بعد از تشکیل اولین جهان‌های زیرشمول آرزویی و اشاره‌ای، اطلاعاتی در مورد مکان و زمان جهان متن به متن افزوده می‌شود که در نمونه زیر بخوبی مشخص است.

شخصیت	اشیاء	گزاره
ت: شیرکو بیکس	گل آفتاب‌گردان: معروف آقایی	læ gæl gol-æ bæ rozæ-jæk-da gef-t-o-go bekæj بر سر یک میز با یک گل آفتابگردان گفتگو بکنی

5. læ qertfæj pajtæxt-a pæpulæ baran-ət be-ka

کردن-پا دش م-باران پروانه پ-م-شدت در

پایتخت

در شدت گرمای پایتخت پروانه باران کند.

جدول ۳. عناصر جهان‌ساز در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

شخصیت	اشیاء	گزاره
ت: شیرکو بیکس	آواز: معروف آقایی	?awaz xoj ferə-t bo be-xwen-e آواز خودش شعر برای ت بخواند

منظور از پایتخت تهران است، چون در یک سطر بالاتر با درج تهران در داخل گیومه به این نکته تأکید کرده است. همچنین آمدن شدت گرما در سطر پنجم به منظور اشاره به «زمان دیدار» شیرکو بیگس و معروف آقایی است.

با مشخص شدن عناصر جهان‌ساز در جهان متن، نوبت به بررسی گزاره‌های نقش‌گستر می‌رسد. دومین نوع اطلاعات ارائه‌شده توسط متن به صورت گزاره‌های نقش‌گستر هستند. نقش‌گسترها، کنش‌ها یا فرایندها را در پیش‌زمینه جهان متن شرح می‌دهند. برای آن‌که جهان متن در زبان بازتابد بخشی از آن به صورت فرایند بیان می‌شود. فرایند ناظر بر یک رخداد، کنش، حالت، رابطه، احساس، کلام یا موجودیت است (مهاجر و نبوی، ۱۳۹۳: ۴۲) و به شش نوع در دو دسته اصلی و فرعی تقسیم می‌شوند. فرایندهای اصلی عبارتند از فرایند مادی^۱ که بر انجام کاری یا رخداد واقعه‌ای دلالت دارد، فرایند ذهنی^۲ بر احساس، اندیشه، و ادراک دلالت دارد و فرایند رابطه‌ای^۳ بر چگونگی بودن چیزها و پدیدارها اشاره دارد و این امر را از رهگذر کیفیتی که به آن‌ها نسبت می‌دهد، صورت می‌دهد. از این رو، در انگاره جهان‌های متن، همه این فرایندها در فرایند فرایند فرایند تجربی رویکرد نقش‌گرایی انواعی از گزاره‌های نقش‌گستر محسوب می‌شوند. نقش موجود در جهان متن به نقش مشارکان در گفتمان بستگی دارد. ورث (۱۹۹۹: ۱۹۱) همچنین، یک تقسیم‌بندی از انواع نقش‌های پیداشده در گفتمان ارائه داد. به عنوان مثال، نقش‌گسترها^۴ در متن روایی^۵ به نظر می‌رسد که پیرنگ‌گستر^۶ هستند، در حالی که در متن توصیفی ممکن است صحنه‌گستر^۷ یا

¹material process

²mental process

³relational process

⁴function advancers

⁵narrative

⁶plot-advancing

⁷scene-advancing

۱۴۶ دوفصلنامه پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، سال پنجم، شماره دهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

شخص گستر^۱ باشند (وایتلی، ۲۰۱۰: ۳۵-۳۶). استاک‌ول (۲۰۰۲: ۱۳۸) ضمن تقسیم‌بندی متن به انواع روایی، توصیفی، گفتمانی و دستوری، هر یک از آن‌ها را هم به اسناد، نقش و کنش‌گفتاری تقسیم کرد.

جدول ۴. گزاره‌های نقش گستر^۲ (استاک‌ول، ۲۰۰۲: ۱۳۸)

نوع متن	نوع اسناد	کارکرد	کنش‌های گفتاری
روایی	کنش، رویداد	پیرنگ‌گستر	گزارش، برشمردن
توصیفی: صحنه شخص روال عادی	حالت حالت، وصفی عادتی	صحنه‌گستر شخص‌گستر عادت‌گستر	توصیف صحنه توصیف شخصیت توصیف عادت
گفتمانی	ربطی	موضوع‌گستر	فرض، نتیجه
دستوری	امری	هدف‌گستر	درخواست، فرمان

همچنین، سطرهای آغازین متن از چپستی دیدار شیرکو بیکس با معروف آقایی پرسش می‌کند:

6. ʔæw nasin u bæ jæk gæjfeɳæ
آن آشنایی و به هم رسیدن

trawilkæy xæwne bu læ hawineki ʃum da
جد حام شوم پن-تابستان در زگس خواب سراب
آن آشنایی و به هم‌رسیدن... سراب خوابی بود در تابستانی شوم؟

جدول ۵. گزاره‌های نقش گستر در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

گزاره	نوع متن	نوع اسناد	کارکرد	کارگفت
-------	---------	-----------	--------	--------

^۱plot-advancing

^۲معادل‌های فارسی این جدول از لیلا صادقی اصفهانی (۱۳۹۳) اقتباس شده است.

کاربست انگاره جهان‌های متن در اشعار شیرکو بیگس: رویکرد شعرشناسی شناختی (حیدری و همکاران)

۱۴۷

توصیف موضوع	موضوع گستر	ربطی	گفتمانی	گزاره (۶)
----------------	------------	------	---------	-----------

شیرکو بیگس بعد از طرح موضوع با مطرح کردن چند پرسش به واقعۀ مرگ می‌پردازد. او از مرگ به‌عنوان اتفاقی چموش یاد می‌کند.

7. ?æw rekæwtæ ʃæmuʃanæ ʃɪn bæ pertaw den
آمد-پیش‌اس شتاب با چه هستند چموش‌گونه اتفاقات آن

u hiwak-ani new bawæʃ-man ?æ-frenen
رودن-پیش‌اس اشج-آغوش درون پس‌م-امید و

آن اتفاقات چموش چه هستند که با شتاب می‌آیند و آرزوهای آغوشمان را می‌ربایند؟

جدول ۶. گزاره‌های نقش‌گستر در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

گزاره	نوع متن	نوع اسناد	کارکرد	کارگفت
گزاره (۷)	گفتمانی/روایی	ربطی / کنشی	موضوع گستر	توصیف موضوع

همچنین، گزاره‌های مطرح در جهان‌های زیرشمول از نوع فرایندهای ذهنی هستند. مانند نمونه ۸ در زیر:

8. xozja ?æw pælæ hæwræ-m næ-bin-qjæ

پس-دیدن-پیش‌م م-ابر لکه آن کاشکی

کاشکی آن لکه ابر را نمی‌دیدم.

بعد از طرح جهان‌های زیرشمول آرزویی، نوبت به جهان‌های زیرشمول اشاره‌ای می‌رسد که قید زمان «قبلاً» به‌عنوان عنصر جهان‌ساز در آن نقش دارد. مانند مثال ۹ در زیر:

9. peʃter dur-a-dur dʒəriwæj weʃæj-m æ-bin-i

اش‌م-دیدن-پیش‌اس م-واژه صدا دورادور قبلاً

قبلاً دوردور صدای واژه‌هایش را می‌دیدم.

جدول ۷. گزاره‌های نقش‌گستر در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

گزاره	نوع متن	نوع اسناد	کارکرد	کارگفت
گزاره (۹)	روایی	کنشی	شخص‌گستر	توصیف شخص

فرایندها در گزاره (۹) از نوع فرایندهای ذهنی به شمار می‌آیند که توصیفی از شخصیت معروف آقای آقایی ارائه می‌دهند. بعد از شکل‌گیری جهان زیرشمول اشاره‌ای (۹)، شکل‌گیری جهان متن شروع می‌شود.

10. ?awaz xoj fərə-t bo be-xwen-e

س ش م-خواندن-پیشا برای دش م-شعر خودش آواز

آواز خودش شعر برایت بخواند.

جدول ۸. گزاره‌های نقش‌گستر در مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله»

گزاره	نوع متن	نوع اسناد	کارکرد	کارگفت
گزاره (۱۰)	روایی	کنشی	شخص‌گستر	توصیف شخص

در گزاره ۱۰، معروف آقای آقایی کنش‌گر است و شیرکو بیکس نیز به‌عنوان بهره‌ور در نظر گرفته شده است. اما بعد از تشکیل یک جهان زیرشمول اشاره‌ای دیگر و هنگام بازگشت به جهان متن اصلی هم شیرکو بیکس و هم معروف آقای آقایی هر دو کنش‌گر هستند. نمونه‌های زیر مؤید این مطلب هستند.

11. to læ werme wæ hatbu-j

دش م-زگ ک. بودن. جد حام ارومیه از تو

آمدن

تو از ارومیه آمده بودی.

12. meni-f læ piræmægron

من پیرمگرون از

من هم از پیرمگرون^۱ ...

13. mangæ shæw-i sher-i goran

گوران پن-شعر پن-شب ماه

مهتاب شعر گوران^۲ ...

14. bo hena-bu-j

دش-م-بودن-آوردن برای

برایت آورده بودم.

متن با جهان زیرشمول آرزویی به پایان می‌رسد، اما قبل از آن در جهان متن اصلی، شیرکو بی‌کس با استفاده از ضمیر منفصل دوم شخص مفرد «تو» لایه‌های میان جهان گفتمان و جهان متن را بر می‌دارد و خواننده جهان گفتمان، خواننده جهان متن می‌شود و این‌گونه خواننده خود را در متن باز می‌یابد:

15. ?æj ?æsteræ keɸaw-ækæ to kæwt-it-æ del-m-æwæ

جد حام اش-م-دل جاحام-دش-م-افتادن تو پس-م-موزون ستاره ای

ای ستاره موزون تو بر دلم نشستته‌ای.

بعد از مشخص شدن عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر جهان متن به صورت مکانیکی، چگونگی شکل‌گیری ساختار مفهومی این سازه‌ها در ذهن خواننده با رهیافتی شناختی نیز بررسی خواهد شد.

همانند اکثر متون نوشتاری، جهان گفتمان متن مورد بررسی در این پژوهش دوپاره^۳ است و مشارکان گفتمان مکان و زمان‌های جداگانه‌ای را اشغال می‌کنند. به سخن دیگر، جهان گفتمان مذکور به طور خاص بین محیط زمانی- مکانی مؤلف و محیط زمانی- مکانی خواننده دوپاره شده است. البته جهان‌های گفتمان را می‌توان به دلایل دیگری نیز دوپاره کرد. برای مثال، در مکالمات تلفنی، مشارکان در یک نقطه زمانی ارتباط برقرار

^۱ نام منطقه‌ای در سلیمانیه عراق

^۲ پدر شعر کردی

^۳split

می‌کنند، اما معمولاً در فاصله فیزیکی از یکدیگر قرار دارند. در گفتمان ضبط‌شده، مانند کتاب گویا یا یک برنامه رادیویی از پیش ضبط‌شده، مشارکان نه در یک فضای فیزیکی و نه در یک زمان مشترک قرار دارند (گاوینز، ۲۰۰۷: ۲۶). به این ترتیب، با وجود جهان گفتمان دوپاره، خواننده نمی‌تواند به ابزارهای درک مطلبی که معمولاً در ارتباط چهره‌به‌چهره موجود است، مانند زبان بدن، لحن صدا و غیره تکیه کند تا به او کمک کند تا گفتمان مورد نظر را درک کند. معمولاً در ارتباطات نوشتاری، محیط مادی بلافصل^۱ گفتمان نسبت به عناصر متنی^۲ که نقطه تماس اصلی بین مشارکان را تشکیل می‌دهند، در درجه دوم اهمیت قرار می‌گیرد (همان) و خود عناصر متن نوشتاری به مهم‌ترین منبع اطلاعاتی تبدیل می‌شوند که ممکن است از آن یک جهان متن ساخته شود. با وجود فقدان تماس انسانی در متن مورد بررسی، خواننده به موقعیت متن نوشتاری نزدیک می‌شود و انتظار دارد همان سطوح همکاری^۳ و انسجام درون‌متنی^۴ را بیابد که اساس گفتگوی چهره‌به‌چهره را تشکیل می‌دهد. به محض اینکه خواننده در معرض سرآغاز متن مورد بررسی قرار می‌گیرد و شروع به خواندن متن می‌کند، دو جهان متن: یکی جهان متن ۱ مربوط به لحظه دیدار شیرکو بیکس و معروف آقای و دیگری جهان متن ۲ مربوط به لحظه مرگ معروف آقای در ذهن او شکل می‌گیرد. از آنجایی جهان متن ۲ که عناصر متنی آن در نمونه ۷ آمده است و در جدول ۶ عناصر نقش‌گستر آن نشان داده شده است، چون عناصر جهان‌ساز آن محدود هستند. شکل‌گیری آن بیشتر از آنچه که در نمودار جهان متن ۲ نشان داده شده است، پیش نمی‌رود و تا همین اندازه باقی می‌ماند، اما جهان متن ۱ چون یک جهان متن پویا است، همان‌طور که نمودار آن نیز نشان می‌دهد، دست‌خوش ابدال‌های فراوانی می‌شود، به طوری‌که پیوسته شاهد عزیمت از جهان متن ۱ به جهان‌های زیرشمول و برعکس تا شکل‌گیری کامل آن در پایان متن هستیم.

¹the immediate material environment

²the textual elements

³cooperation

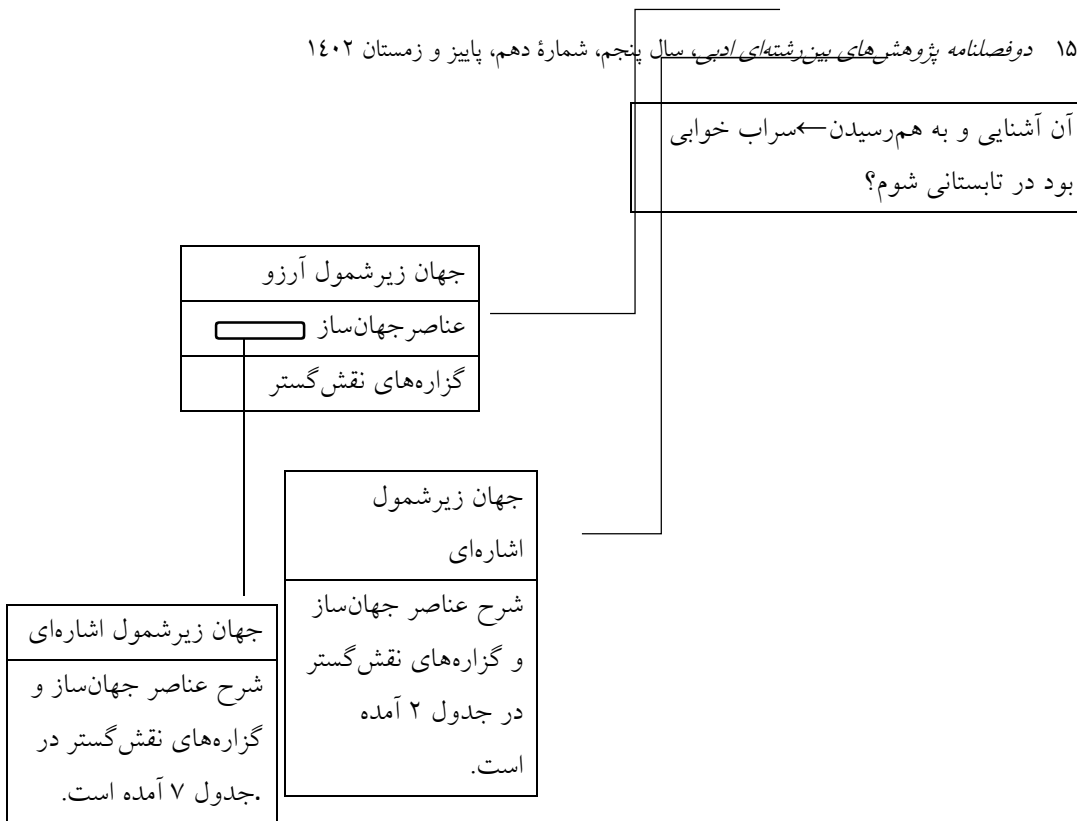
⁴coherence

کاربست انگاره جهان‌های متن در اشعار شیرکو بیکس: رویکرد شعرشناسی شناختی (حیدری و همکاران)

۱۵۱

نمودار جهان متن ۲ سرآغاز متن
عناصر جهان‌ساز زمان: هنگام مرگ معروف آقای مکان: نامشخص شخصیت‌ها: نامشخص اشیاء: نامشخص
گزاره‌های نقش‌گستر آن اتفاقات چموش چه ← هستند که با شتاب ↓ می‌آیند و آرزوهای آغوشمان را ↓ می‌ربایند؟

نمودار جهان متن ۱ و جهان‌های زیرشمول فرافکن شده از آن
عناصر جهان‌ساز زمان: گذشته مکان: مکان دیدار شیرکو بیکس و معروف آقای شخصیت‌ها: نامشخص <input type="text"/> اشیاء: نامشخص <input type="text"/>
گزاره‌های نقش‌گستر

شایان ذکر است در نمودار جهان متن ۱ از همان نشانه‌گذاری‌های مشابه جهان متن گاوینز (۲۰۰۰: ۲۵) و گاوینز (۲۰۰۱: ۱۵۵) استفاده شده است. در سطر پایانی متن (آن سفر شوم را هرگز انجام نمی‌دادم) کلیدی‌ترین عنصر جهان‌ساز: «سفر شوم» وجود دارد که مؤلف با گنجاندن این عنصر در پایان متن، سر نخ کافی را در اختیار خواننده قرار می‌دهد تا خوانند بدین وسیله با استفاده از دانش پس‌زمینه خود، شکل‌گیری جهان متن ۱ را تکمیل کند. در سال ۱۳۷۵ شیرکو بیکس در جریان درگیری‌های نظامی اتحادیه میهنی و حزب دموکرات، به علت عضویت در حزب اتحادیه میهنی ناچار شد از طریق مرز زمینی به مریوان و از آنجا به سنندج و سپس به تهران بیاید و با مجله دنیای سخن، مجله آدینه، روزنامه انگلیسی ایران نیوز و رئیس انجمن سازمان ملل در ایران دیدارهایی داشته باشد که به علت آن که شیرکو بیکس به زبان فارسی تسلط کافی نداشت معروف آقایی

به عنوان مترجم در کنار شیرکو بیکس حضور داشت و نحوه آشنایی شیرکو بیکس با معروف آقایی این‌گونه اتفاق افتاد. همچنین در آن ایام ژیلای حسینی از شاعران معاصر گرد برای دیدار با شیرکو راهی تهران می‌شود که در بین راه بر اثر سانحه تصادف از دنیا می‌رود و یک سال بعد نیز معروف آقایی بر اثر سانحه تصادف از دنیا می‌رود. همه این اتفاقات ناگوار باعث می‌شوند که شیرکو بیکس از آن سفر به‌عنوان سفری شوم یاد کند.

۷. نتیجه‌گیری

با واکاوی و تحلیل داده‌های مجموعه «چراغ‌هایی بر فراز قله» اثر شیرکو بیکس در سوگ معروف آقایی، که در سال ۱۹۹۹ سروده شد، بر اساس لایه‌های سه‌گانه معنایی انگاره جهان‌های متن ورث (۱۹۹۹) مشخص گردید که بخشی از جهان متن بر اساس دانش پس‌زمینه خواننده از معروف آقایی شکل گرفته است و بخش دیگری از آن بر اساس جزئیات زبانی حاصل از بازنمایی ذهن شاعر از معروف آقایی شناسایی گردید. شایان ذکر است که مهم‌ترین و کلیدی‌ترین عنصر جهان‌ساز در جهان متن شعر موردنظر، اسم خاص «معروف آقایی» بود که در جایگاه یک گروه اسمی در عنوان شعر قرار گرفته بود. همچنین، مهم‌ترین گزاره‌های نقش‌گستر در جهان متن، فرایندهای رابطه‌ای و مادی بودند و فرایند ذهنی در جهان زیرشمول آرزو قرار داشت که به‌طور کلی مهم‌ترین عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر به قرار زیر هستند:

- مهم‌ترین مشخصات مرثیه و شعر مجموعه تحلیل شده عبارت هستند از عناصر جهان‌ساز: /xozja/ (کاشکی)، /piftər/ (قبلاً)، /tʃæn rozi/ (چند روزی)، /kætfi?ætot/ (گرچه می‌پنداشتی) و /berjar bu/ (قرار بود) که در ساخت جهان‌های زیرشمول نقش‌آفرینی کردند.
- مهم‌ترین عناصر جهان‌ساز در ساخت جهان متن مجموعه مذکور عبارتند از: اسم خاص «معروف آقایی» در عنوان شعر و سایر اسامی خاص مربوط به شخصیت‌های

ادبی و هنری گردد؛ از جمله گوران، نالی، وفایی، سیدعلی‌اصغر کردستانی و علی‌مردان و مهمترین گزاره‌های نقش‌گستر در جهان زیرشمول آرزو در فرایندهای ذهنی: دید و شناخت نمود پیدا کرده بود.

• همچنین، مهم‌ترین گزاره‌های نقش‌گستر در جهان متن شامل فرایندهای رابطه‌ای و مادی بودند و مهم‌ترین گزاره‌های نقش‌گستر در جهان زیرشمول آرزو فرایندهای ذهنی همچون دیدن و شناختن بودند.

بخش حاصل از بازنمایی ذهنی شاعر از معروف آقایی که با استفاده از جزئیات زبانی در متن صورت گرفته بود، محصول استعاره‌های مفهومی در رویکرد شناختی هستند. این استعاره‌ها بیانگر شیء‌پنداری شاعر از شخصیت موردنظرش بوده است. همچنین، شاعر با استفاده از ضمیر دوم شخص مفرد «تو» با برداشتن لایه‌های بین جهان گفتمان و جهان متن، جهان متن را میزبان خواننده کرده و خواننده خود را در جهان متن باز می‌یافت. یافته‌ها حاکی از آن است که در مجموعه مذکور وجود جهان‌های زیرشمول آرزویی فراوان و از میان برداشته لایه‌های جهان گفتمان و جهان متن توسط ضمیر دوم شخص مفرد «تو» علت گرایش به خواندن اشعار این شاعر است.

همچنین، نتایج نشان داد که مشارکان گفتمان در جهان گفتمان مجموعه مذکور عبارتند از خواننده (نگارنده) و شاعر (شیرکو بیکس). از میان برداشتن لایه‌های میان جهان گفتمان و جهان متن به‌واسطه کاربرد ضمیر منفصل دوم شخص مفرد «تو» در پایان جهان متن سبب شد تا خواننده، جهان گفتمان خود را در جهان متن باز یابد.

علائم اختصاری	شکل کامل
اشم	اول شخص مفرد
پیشا	پیشوند التزامی
پن	پسوند نکره
پسم	پسوند معرفه

کاربست انگاره جهان‌های متن در اشعار شیرکو بیگس: رویکرد شعرشناسی شناختی (حیدری و همکاران)

۱۵۵

زگس	زمان گذشته ساده
پیش م	پیشوند منفی ساز
پس ا	پسوند استمراری
پیش اس	پیشوند استمراری
دش م	دوم شخص مفرد
س ش م	سوم شخص مفرد
اش ج	اول شخص جمع
جا حام	جزء اول حروف اضافه مرکب
جد حام	جزء دوم حروف اضافه مرکب

کتاب‌نامه

منابع فارسی

- استاک‌ول، پیتر (۱۳۹۳). *در آمدی بر شعرشناسی شناختی*. مترجم: لیلا صادقی اصفهانی، ناشر: مروارید
- ابتهاج، هوشنگ (۱۳۸۱). *سیاه‌مشق*، کارنامه. تهران: کارنامه.
- افراشی، آزیتا (۱۳۹۵) تحلیل داستان در نظریه جهان متن: مطالعه موردی وداع اثر جلال آل احمد. *زبان و زبان‌شناسی*، دوره ۱۲، شماره ۲۳: ۳۸-۱۷.
- نوربخش بیدختی، سهیلا و فرهود، فرنگیس (۱۴۰۲). تحلیل دو نمونه متون روایی ادبیات فارسی در چارچوب نظریه شناختی فضاهاى ذهنی و آمیزه مفهومی. *پژوهش‌های بین رشته ای ادبی*، ۵(۹): ۳۳۶-۳۶۱.

رفایی قدیمی مشهد، رضا و غلامحسین زاده، غلامحسین (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل کارکرد نظریه جهان متن در تحلیل زیبایی‌شناسانه شعر فارسی: مطالعه موردی یک غزل از سعدی و یک غزل از نیما یوشیج. *جستارهای زبانی*، دوره ۱۱، شماره ۶: ۴۱۸-۳۸۳.

لطیف‌نژاد رودسری، فرخ (۱۳۹۶). جهان زیرشمول معرفتی پل ورث در شعر دلم برای باغچه می‌سوزد اثر فروغ فرخزاد. *دومین کنفرانس بین‌المللی ادبیات و زبان‌شناسی*، تهران. مهاجر، مهران و محمد نبوی (۱۳۹۳). *به سوی زبان‌شناسی شعر*. تهران: نشر آگه.

مهدی‌زاده سراج، ستاره (۱۳۸۹). *شعرشناسی ادب فارسی با رویکرد شعرشناسی شناختی*. رساله دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی.

صادقی اصفهانی، لیلا (۱۳۸۹). «بررسی عناصر جهان متن بر اساس رویکرد بوطیقای شناختی در یوزپلنگانی که با من دویده‌اند اثر بیژن نجدی». *تقد ادبی*، دوره ۳، شماره ۱۰: ۱۱۵-۱۴۲

منابع کردی

بیکس، شیرکو (۱۹۹۹). *چراکانی سه ره له‌مووت*. چاپ اول. تهران: نشر آریوکان.

گوران، عبدالله (۱۳۸۶). *دیوانی گوران*. چاپ سوم. تهران: پانید.

زند، مدیا (۱۳۷۶). *چریکه کوردستان*. چاپ یکم. مرکز نشر پژوهش‌های کردستان‌شناسی: فاروق صفی‌زاده.

References

- Afrashi, A. (2016). A Text world Analysis of a Short Story: The Case Study of Farewell [Veda] by Jalal-e Al-e Ahmad. *Language and Linguistics*, 12(23), 17-38. [In Persian].
- Benton, M. (1992). *Secondary Worlds: Literature Teaching and the Visual Arts*. Buckingham Open University Press.
- Bikas, Sh. (1999). *Cherakani Sar Hallamoot*. First Edition. Tehran: Ariyohan Publication. [In Kurdish].
- Canning, P. (2017). "Text World Theory and real-world readers, From literature to life in a Belfast prison". *Language and Literature*, (2), 172-187.
- Cushing, I. (2018). "suddenly, I am part of poem: texts as worlds, reader-response and grammar in teaching poetry", *English in Education*, DOI: 10.1080/04250494.

- Ebtehaj, H. (2002). *Siahmashgh, Karnameh*, Tehran: Karnameh. [In Persian].
- Freeman, M. (2000). *Poetry and the Scope of Metaphor: Toward a Theory of Cognitive Poetics*. In *Metaphor & Metonymy at the Crossroads*, Ed. A. Barcelona, The Hague: Mouton de Gruyter, pp. 253-281.
- Gavins, J. (2000) "Absurd Tricks with Bicycle Frames in the Text World of the Third Policeman". *Nottingham Linguistic Circular*, 15: 17-33.
- Gavins, J. (2001), *Text World Theory: A Critical Exposition and Development in Relation to Absurd Prose Fiction*, Ph.D. dissertation, Sheffield Hallam University.
- Gavins, J (2007). *Text World Theory: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Giovanelli, M. (2010). "Pedagogical Stylistics: A Text World Theory Approach to the Teaching of Poetry". *English in Education*, 44 (3): 214–231.
- Goran, A. (2007). *Divani Goran*. Third edition. Tehran: Paniz Publication.[In Kurdish].
- Hawkes, T. (2003). *Structuralism and Semiotics*. London: Routledge.
- Lahey, E. (2004). *All the World's a Sub-world*. Nottingham, Nottingham Linguistic Circular.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Latifnejad Rudsari, F. (2016). Paul Worth's epistemological sub-world in the poem "Delam Barai Baghche Mi Suzod" by Forough Farrokhzad. *2nd International Conference on Literature and Linguistics*, Tehran. (In Persian)
- Mehdzadeh Siraj, Star (2010). *Poetics of Persian literature with cognitive poetics approach*. Doctoral thesis of the Department of Persian Language and Literature, Allameh Tabatabai University. [In Persian].
- Mohajer, M., & Nabavi M. (2013). *Towards the Linguistics of Poetry*. Tehran: Agah Publication. [In Persian].
- Nourbakhsh Beidokhti, S., & Farhood, F. (2023). Using Mental Space and Conceptual Blending Theory to analyze two samples of Persian Literary Narratives. *Literary Interdisciplinary Research*, 5(9), 336-361. [In Persian].
- Refaee ghadimi mashhad R. & Gholamhoseinzade G. (2021). Investigating and Analyzing the Application of Text Worlds Theory on Aesthetic Aspects of Persian Poetry (Case Study: One saadi's Sonnet and one Nima's Free Verse Poem). *LRR*; 11 (6): 383-418. [In Persian].
- Sadeghi Esfehani L. (2010). The Elements of "Text World's Theory" in Cognitive Poetics Approach in "the Panthers Who Have Run with Me" by Bijan Najdi. *LCQ*; 3 (10):115-142. [In Persian].
- Stockwell, P. (2002). *Cognitive Poetics: An Introduction*. London and New York: Routledge.

- Stockwell, P. (2014). *Cognitive Poetics: An Introduction*. Translated by: Leila Sadeghi Esfahani, Tehran: Morvarid Publication. (In Persian)
- Wang, Q. (2019). "An Analysis of Li He's Poetry from the Perspective of Sub World Theory". *Journal of Language, Linguistics and Literature* (5): 24-31.
- Werth, P. (1999). *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. London: Longman.
- Whiteley, S. (2010). Text World theory and the emotional experience of literary Discourse. PhD Thesis, School of English Literature, Language & Linguistics, University of Sheffield.
- Zandi, Media (1997). *Kurdistan guerrilla*. 1st Edition, Kurdistan Studies Research Publishing Center: Farough Safizadeh. [In Kurdish].